

MUÂVİYE B. YEZİD ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN (*)

GİRİŞ

Muâviye b. Yezîd Emevî devletinin üçüncü halifesidir. Genelde kabul edilen görüşe göre 41/661 yılında doğmuş, 64/683 yılında ölmüştür. Çok genç yaşta halife olmuş, yine çok kısa süren bir hilâfet döneminden sonra vefat etmiştir. Buna rağmen Muâviye b. Yezîd enteresan bir kişiliğe sahiptir.

İslâm tarihi kaynaklarında Muâviye b. Yezîd'le ilgili olarak oldukça az bilgi mevcuttur. Birçok kaynakta bir sayfayı bile bulmayan ve genelde birbirinin aynı olan bilgilerle karşılaşmak mümkündür. Hatta bazı eserlerde Muâviye b. Yezîd, Emevî halifeleri silsilesine dahil edilmemiş ve Yezîd b. Muâviye'den sonra Mervân b. Hakem halife olarak gösterilmiştir.

Muâviye b. Yezîd, gerek halifeliği esnasında Şam'da halka yaptığı ilginç konuşma, gerekse Ümeyyeoğullarının tüm ısrarlarına rağmen bir veliahd tayin etmeden ölmesiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. O bir veliahd etmemekle, hoşlanmadığı bu adeti kaldırmak istemiş ve yine halifenin seçimini halkın istişâresine bırakmıştır.

Bizi böyle bir araştırmaya sevkeden âmil, hakkındaki bilgilerin azlığına rağmen bu ilginç halifenin hayatını, halifeliğini ve kişiliğini gün yüzüne çıkarmak ve ilim âlemine sunmak olmuştur. Araştırmamızda Muâviye b. Yezîd'in halifeliğinden önceki hayatı, veliahd tayin edilmesi, halifeliği, hilâfetten çekilmesi konusu, ölümü ve kişiliğini ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

1. HALİFELİĞİNDEN ÖNCE MUÂVİYE B. YEZİD

Emevîler üçüncü halifesi olan Muâviye b. Yezîd, bu hanedanın Süfyâniler kolunun son halifesidir. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın torunu, Yezîd b. Muâviye'nin oğludur. Kendisine II. Muâviye ismi de verilmiştir. Tam ismi

(*) S.Ü. İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Bilim Dalı.

Muâviye b. Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân'dır. Devletin kurucusu Muâviye ile karışmaması için Muâviye b. Yezîd, "Muâviye el-Asğar (Küçük Muâviye)" ismiyle bilinmektedir(1). Künyeleri "Ebû Leylâ"(2). "Ebû Abdurrahman"(3), "Ebû Yezîd"(4), ve "Ebû Ya'lâ"(5) dir. Nisbesi ise "el-Kuraşî" ve "el-Ümevî" dir(6).

Belâzürî, Araplar arasında zayıf ve aciz olan kimselere Ebû Leylâ künyesinin verildiğini, Muâviye b. Yezîd'in de dünya işlerinde zayıf olduğu için bu künyeyi aldığını bildirmektedir. Yine o, Ebû Abdurrahman künyesinin Muâviye b. Yezîd'in dedesinin künyelerinden biri olduğunu ifade etmektedir(7). Mes'ûdî ise, Muâviye'nin asıl künyesinin Ebû Yezîd olduğunu, halife olduktan sonra Arapların zayıf kişilere verdikleri Ebû Leylâ künyesiyle çağrıldığını nakletmektedir(8).

Muâviye b. Yezîd'in doğum tarihi konusunda ilk dönem kaynaklarında bir bilgiye rastlayamadık. Zaten daha sonra da ifade edeceğimiz gibi, öldüğünde kaç yaşında olduğu hususunda farklı bilgiler mevcuttur. Ziriklî, Muâviye'nin doğum yılını 41/661 olarak vermektedir(9). Öldüğünde yaşının 23 olduğunu söyleyenler, Muâviye b. Yezîd'in doğum tarihini 41/661 olarak kabul etmek durumundadırlar. Son dönem araştırmalarından birisinde ise II. Muâviye'nin doğum tarihi 44/664 olarak verilmektedir(10). Ancak bu bilginin kaynağı zikredilmemiştir.

(1) Karamânî, *Ahbârü'd Düvel ve Asâru'l-Üvel fit-Târîh*, thk: Fehmi Sa'd-Ahmed Hatit, Beyrut, 1992, II, 15.

(2) İbn Kuteybe, *el-Meârif*, Beyrut, 1987, s.199; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, Bağdad, 1936, IV, 62-63; Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, thk: M. Ebu'l-Fadl İbrahim, 4. baskı, Kahire, trz, V, 500; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2. baskı, Beyrut, 1990, VIII, 238.

(3) Belâzürî, a.g.e., IV, 64; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, thk: M. Muhyiddin Abdilhamîd, Mısır, 1964, s.210.

(4) Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, thk: M. Muhyiddin Abdilhamîd, Beyrut, 1988, III, 82-83; İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 238.

(5) İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 237.

(6) İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 237.

(7) Belâzürî, a.g.e., IV, 62, 64.

(8) Mes'ûdî, a.g.e., III, 83.

(9) Zirikli, *el-A'lâm Kamûsu Terâcim*, Beyrut, 1963, VIII, 175.

(10) Muhammed es-Seyyid el-Vekîl, *el-Ümeviyyûn beyne's-Şark ve'l-Ğarb*, Dimeşk-Beyrut, 1995, I, 286.

Muâviye b. Yezîd'in doğum yeri hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunamadık. Annesinin ismi Ümmü Hâşim binti Ebi Hâşim b. Utbe b. Rebfa'dır. Kardeşlerinin isimleri ise şunlardır: Hâlid, Abdullah, Ömer, Abdullah el-Asğar, Ebûbekr, Utbe, Harb, Abdurrahman, Rebi', Muhammed (11).

II. Muâviye'nin çocukluğu ve gençliği, daha değişik bir ifadeyle halifelikinden önceki hayatı hakkında kaynaklardaki bilgi yok denecek kadar azdır. Kaynakların onun halifelikinden bile çok kısa bahsetmeleri göz önüne alınırsa bu durumun tabii olduğu anlaşılır. İncelediğimiz kaynaklarda sadece Muâviye b. Yezîd'in, halifelikinden önceki hayatında dindar, ibadetine düşkün bir genç olduğu, babası Yezîd'den daha hayırlı birisi olduğu ve halife olmaktan hoşlanmadığı bildirilmektedir(12). Babası Yezîd b. Muâviye döneminde (60-64/680-684) genç yaşta birisi olduğunu, onun idari işlerine pek karışmadığını söyleyebiliriz. Bunların dışında fazla bir bilgiye sahip değiliz.

2. VELIAHDLIĞA TAYİN EDİLMESİ

İslâm tarihinde ilk defa Emevîler'de gördüğümüz halifenin kendi sağlığında oğlunu veliahd tayini bir gelenek halini alarak devam etmiş, Yezîd b. Muâviye de oğlu Muâviye'yi veliahdlığa tayin etmiştir(13).

Taberî, Yezîd'in kendisinden sonra oğlu Muâviye'ye biat edilmesini vasiyet ettiğini ve 3 ay sonra da öldüğünü kaydetmiştir. 'Avâne'ye göre Yezîd, oğlunu veliahd tayin ettikten sonra 40 gün yaşamış ve ondan sonra ölmüştür (4). İbnü'l-Cevzî, Yezîd'in ölmeden önce oğlu Muâviye'ye biat edilmesini vasiyet ettiğini zikrederken(15), İbn Kesîr ve Süyûtî, Muâviye b. Yezîd'e veliahd olarak biat tarihini 64 yılı Rebûlevvel ayı/Kasım 683 olarak vermektedir(16). İbn Sa'd ise, Yezîd'in kendisinden sonra oğlu Muâviye'yi halifelik tayin ettiğini nakletmekte ancak tarih zikretmemektedir(17).

(11) Zübeyrî, Kitabu Nesebi Kureys, tashih ve ta'lik: E. Levi Provençal, 3. baskı, Kahire, 1953, s.128; Taberî, Târih, V, 500.

(12) Belâzürî, Ensâb, IV, 63; İbn Hibbân, es-Siratü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ, Beyrut, 1986, s.562; Zehabî, Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ, 3. baskı, Beyrut, 1985, IV, 139; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII, 237.

(13) Mehmet Ali Kapor, İslâm'da Bey'at (basılmamış araştırma), Konya, 1990, s.67-68.

(14) Taberî, a.g.e., V, 503.

(15) İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam fî Târihi'l-Ümeme ve'l-Mülük, thk: Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut, 1992, VI, 24.

(16) İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 237; Süyûtî, Târihu'l-Hulefâ, s.210.

(17) İbn Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, Beyrut, 1957, V, 39.

Belâzürî, Muâviye b. Yezîd'in veliahdlığa tayin edilmesi konusunda diğer kaynaklara nazaran daha detaylı bilgiler verir. Buna göre, Yezîd b. Muâviye halifelikte iki yılını doldurduktan sonra hastalandı. Yezîd, Hassân b. Mâlik b. Bahdal'ı yanına çağırdı ve ona: "Ben Muâviye'ye biat edilmesini istiyorum." dedi. Hassân b. Mâlik: "Tamam, bu işi yap!" diyerek olumlu görüş bildirdi. Bunun üzerine Yezîd, oğlu Muâviye'yi yanına çağırdı. Önce Hassân b. Mâlik, daha sonra da halk Muâviye b. Yezîd'e veliahd olarak biat etti(18).

Yine Belâzürî bu konuyla ilgili olarak farklı bir rivâyet zikretmektedir: Muâviye b. Yezîd'in annesi Ümmü Hâşim binti Ebî Hâşim akıllı bir kadındı. Birgün Yezîd, oğlu Muâviye'yi yanına çağırarak ona bir iş buyurmuştu. O sırada Muâviye'nin annesi de oradaydı. Muâviye işi yerine getirince annesi, Yezîd'e: "Muâviye'yi veliahd tayin etsen (iyi olur)" dedi. Yezîd: "Olur" dedi ve bu konuyu Hassân b. Mâlik ile görüştü. Hassân, Yezîd'i cesaretlendirip teşvik etti. Daha sonra Muâviye'ye halk huzurunda veliahd olarak biat edildi(19). Belâzürî, Muâviye'yi babası Yezîd'in hayatta iken kendisinden sonra halife olmak üzere veliahdlığa tayin ettiğini belirttiikten sonra, başka bir rivâyette Yezîd'in ölüm anında oğlunu veliahd tayin ettiğini nakletmektedir(20).

Hangi şekilde ve hangi zamanda olursa olsun kısaca Muâviye b. Yezîd babası tarafından veliahdlığa tayin edilmiştir. Bu husus kaynaklarda ittifakla nakledilmiştir. Bunun aksine bir bilgi mevcut değildir.

3. HALİFELİĞİ

Muâviye b. Yezîd'in halifeliliğine geçmeden önce Yezîd b. Muâviye'nin son dönemlerdeki siyasi duruma bir göz atmak gerektiği kanaatindeyiz.

Yezîd b. Muâviye, hükümdarlığının son aylarında Husayn b. Numayr komutasındaki Suriyeli askerlerden oluşan bir orduyu Mekke'deki muhalifi Abdullah b. Zübeyr üzerine göndermişti. Bu ordu, Yezîd'in ölümü esnasından İbn Zübeyr ile çarpışıyordu. Husayn b. Numayr, Mekke'yi 40 gün şiddetli bir şekilde kuşatmış ve İbn Zübeyr taraftarlarını zor durumda bırakmıştı(21).

(18) Belâzürî, Ensâb, IV, 63.

(19) Belâzürî, a.g.e., IV, 63.

(20) Belâzürî, a.g.e., IV, 62.

(21) Taberî, Târih, V, 501; İbnü'l-Esir, el-Kâmil fî't-Târih, Beyrut, 1965, IV, 129.

Kuşatma sonrasında Yezîd'in ölüm haberi Husayn ve ordusundan önce Abdullah b. Zübeyr'e ulaşmıştı. İbn Zübeyr ve Mekkeliler Suriye askerlerine şöyle seslendiler: "Sizin azgın adamınız öldüğü halde niçin ve kimin adına savaşıyorsunuz?"(22). Husayn b. Numayr, Yezîd'in ölüm haberini işitince İbn Zübeyr'e haber göndererek bir gece Ebtah denilen yerde buluşmayı teklif etti. İbn Zübeyr bu teklifi kabul etti ve orada buluşup görüştiler. Husayn, İbn Zübeyr'e şunları söyledi:

"Sen bu konuda daha çok hak sahibisin. Haydi sana biat edelim. Sonra bizimle birlikte Şam'a gel. Benim yanımda bulunan şu askerler Şam'ın ileri gelenleri ve en iyi süvarileridir. Allah'a yemin ederim ki, bu hususta iki kişi bile sana muhafet etmez. Sen herkese eman ver. Seninle bizim aramızda ve bizimle Harem halkı arasında dökülen kanları heder sayalım."

İbn Zübeyr bu tekliflere şu cevabı verdi: "Ben kanları heder edemem. Allah'a yemin ederim ki, onlardan öldürülen her bir kişi karşılığında sizden on kişi öldürülse bile yine razı olamam." Husayn, İbn Zübeyr ile alçak sesle konuşuyordu. İbn Zübeyr ise yüksek sesle: "Hayır, vallahi bu işi yapamam" diyordu.

Bu duruma sinirlenen Husayn şöyle dedi: "Bundan sonra seni akıllı ve zeki kabul eden Allah (c.c.) kahretsin Ben seni iyi görüş sahibi birisi olarak biliyordum. Ben seninle gizli konuşuyorum, sen yüksek sesle konuşuyorsun. Ben seni hilâfete da'vet ediyorum, sen ölmek ve öldürmek istiyorsun." Bu konuşmalardan sonra Husayn b. Numayr ordusuyla birlikte Medine'ye doğru yola çıktı. İbn Zübeyr, yaptıklarına pişman olup Husayn'ın arkasından bir haberci göndererek kendisinin Şam'a gitmeyeceğini, burada biat etmelerini söyledi. Ancak Husayn: "Bizzat kendisi Şam'a gelmezse bu iş tamam olmaz. Çünkü Şam'da Ümeyyeoğullarından halife olmak isteyenler var" diyerek bu teklifi reddetti.

Medine'ye giden Husayn, oradaki Ümeyyeoğulları ile birlikte Şam'a gitti. Eğer İbn Zübeyr de onlarla birlikte Şam'a gitseydi kimse ona karşı gelmezdi(23). Çünkü ortam buna çok elverişliydi. Kerbelâ olayından sonra iman

(22) Taberî, Târih, V, 501; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, IV, 129.

(23) Taberî, a.g.e., V, 501-502; İbnü'l-Esîr, a.g.e., IV, 129-130.

sahipleri çok üzgün idiler. Ayrıca Mekke'nin kuşatılması sebebiyle İslâm âlemi Emevîler'e karşı yer yer ayaklanma eğilimi göstermiş, Irak, Yemen ve Mısır daha önce Mekke'de halifeliğini ilan etmiş olan Abdullah b. Zübeyr'i tanımıştı (24).

Ahmet Cevdet Paşa, İbn Zübeyr hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Mürevvihlerin tahkîkatına nazaran İbn Zübeyr şücaan-ı Arab'dan ve fudalâ-i Sahâbe'den âbid ve zâhid biri idi ve hilâfete layıktı. Ancak kendisinde emir olma vasfına muvafık olmayan iki haslet vardı ki, cimri idi ve bir de re'y ve tedbiri zayıftı(25).

Husayn b. Numayr ve beraberindekiler Şam'a geldiklerinde Muâviye b. Yezîd'e halife olarak biat edilmişti. II. Muâviye'nin biat tarihi 64/683 yılı Rebûlevvel ayıdır(26). İbn Kesîr, biatın Rebûlevvel ayının öndördüncü günü gerçekleştiğini zikreder(27). Yezîd b. Muâviye'nin ölüm tarihinin de aynı gün olduğu nakledildiğine göre(28), Muâviye b. Yezîd'e babasının öldüğü gün biat edilmiştir.

II. Muâviye'nin halife olduğunda yaşının kaç olduğu konusunda oldukça farklı rivâyetler mevcuttur:

- a. 13 yaşında idi(29).
- b. 17 yaşında idi(30).
- c. 17 yaş 40 günlük idi(31).
- d. 18 yaşında idi(32).
- e. 19 yaşında idi(33).
- f. 21 yaşında idi(34).

(24) Bahriye Üçok, Emeviler-Abbasiler, Ankara, 1979, s.45-46.

(25) Ahmet Cevdet Paşa, Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, İstanbul, 1981, I, 662.

(26) İbn Abd Rabbih, el-İkdu'l-Ferîd, 3. baskı, Beyrut, 1987, V, 140.

(27) bkz: İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII, 237.

(28) Muhammed Hudarî Bek, ed-Devletü'l-Ümeviyye, Beyrut, trz, II, 134.

(29) Taberî, Târih, V, 503.

(30) İbn Hibbân, es-Sirâtü'n-Nebeviyye, s.562.

(31) İbn Kuteybe, el-Meârif, s.199.

(32) İbn Kuteybe, el-İmâme ve's-Siyâse, 3. baskı, Mısır, 1963, II, 13.

(33) İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 237.

(34) Belâzürî, Ensâb, IV, 63; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, IV, 130; Süyûtî, Târihu'l-Hulefâ, s.211.

g. 23 yaşında idi(35).

Genelde kabul edilen görüşe göre II. Muâviye halife olduğunda 21 veya 23 yaşındaydı.

Yezîd b. Muâviye'nin ölümünden sonra iki ayrı bölgede kendilerine halife olarak biat edilen iki ayrı kişi söz konusudur. Şam'da Muâviye b. Yezîd, Hicaz ve diğer bazı bölgelerden biat alan Abdullah b. Zübeyr.

Muâviye b. Yezîd'e Şam dışındaki bölgelerin biat edip etmedikleri konusunda iki farklı rivâyet vardır. İbn Sa'd'da geçen bir rivâyete göre, II. Muâviye'ye Şam'da biat edildikten sonra İbn Zübeyr ve Mekke halkının dışındaki bölgelerin biatları Şam'a ulaştı(36). Buna karşılık Belâzürî, II. Muâviye'nin halife olduktan sonra Şam dışındaki bölgelerin biatların istemek için çeşitli bölgelere mektuplar gönderdiğini, ancak ölünceye kadar olan kısa sürede cevapların gelmediğini belirtmektedir(37).

II. Muâviye'nin halifeliği sırasındaki icraatı konusunda kaynaklarda çok az bilgi mevcuttur. O'nun, babasının valilerini Şam'da topladığını (38), onların hiçbirisini görevden azletmediğini(39) biliyoruz. Yine onun, cülûsunda devletin bütün eyaletlerine haracın üçte birini bağışladığı(40), bu hareketiyle eyaletlerdeki halkın sempatisini kazandığı(41) bildirilmektedir.

Bunların dışında Muâviye b. Yezîd'in hilâfeti süresince hasta olup idare işlerini yüklenmediği, hiçbir şeyi yerinden oynatmadığı, herhangi bir emir ve yasaklamada bulunmadığı tüm kaynaklarda ittifakla nakledilmiştir(42). O'nun hastalığı sebebiyle halkın huzuruna çıkmadığı, evinde inzivaya çekildiği, halkın namazını kıldırmak için Dahhâk b. Kays el-Fihri'yi görevlendirdiği rivâyet edilmiştir. Dahhâk b. Kays e-Fihri, II. Muâviye'nin ölümüne kadar

(35) Ya'kûbî, Târihu'l-Ya'kûbî, Beyrut, 1960, II, 254.

(36) İbn Sa'd, Tabakât, V, 39.

(37) Belâzürî, Ensâb, IV, 63.

(38) Taberî, Târih, V, 503.

(39) Halife b. Hayyât, Târihu Halife b. Hayyât, thk: Süheyl Zekkâr, Beyrut, 1993, s.196; Belâzürî, a.g.e., IV, 63.

(40) Julius Wellhausen, Arap Devleti ve Sükûtu, Çev: Fikret İşıltan, Ankara, 1963, s.80.

(41) İsmet Parmaksızoğlu, "Muâviye II", Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1979, C: XXIV, 366.

(42) İbn Sa'd, a.g.e., V, 39; İbn Kuteybe, el-İmâme, II, 13; Belâzürî, a.g.e., IV, 63.

halkın namazını kıldırdı(43). Dahhâk'ın, Mervân b. Hakem halife oluncaya kadar bu göreve devam ettiği de bildirilmektedir(44).

Muâviye b. Yezîd'in hilâfet süresi konusunda farklı görüşler mevcuttur. 20 günden başlayıp 4 aya kadar uzanan nakillerin yoğunlaştığı süre 40 gün, 2 ay ve 3 aydır. İbn Sa'd, II. Muâviye'nin halifeliğinin 40 gün veya 3 ay(45), Taberî 40 gün(46), Belâzürî 40 gün(47), Ya'kûbî 40 gün veya 4 ay(48), Mes'ûdî 40 gün veya 2 ay(49), İbnü'l-Esîr 40 gün veya 3 ay(50), Süyûtî ise 40 gün, 2 ay veya 3 ay sürdüğünü(51) eserlerinde zikretmişlerdir.

Kaç gün veya kaç ay olursa olsun Muâviye b. Yezîd'in hilâfetinin çok kısa sürdüğü ortadadır. Halifeliğinin çok kısa sürmesi ve bu zaman zarfında kayda değer bir olayın olmaması, Julius Wellhausen'in de dediği gibi(52) II. Muâviye'nin halifeler silsilesini gösteren bazı eski listelerde yer almamasına yol açmıştır. Bu listelerde Yezîd b. Muâviye'den sonra Mervân b. Hakem halife olarak kaydedilmiştir.

Suriye'deki karışıklıklar daha II. Muâviye hayatta iken başlamıştı. Özellikle Yezîd'in ölümünden sonraki fitneler, kabile asabiyetçiliği ve iç çekişmeler Ümeyyeoğullarının Süfyânî kolunun hükmünün sona ermesinde rol oynamıştır(53). Gerek Irak'taki ve Suriye'deki iç huzursuzluklar, gerekse Emevîler arasındaki Mervânî-Süfyânî çekişmesi iç siyaseti olumsuz etkilemiştir. Dîneverî, bu dönemdeki iç karışıklıklar hakkında teferruatlı bilgiler vermektedir(54).

Suriye'deki iç karışıklıklar özellikle Mezopotamya'da Fırat nehrinin iki yakasında Kinnesrîn, Karkısıyye ve Harran'da oturan Kayslılardan çıkmıştır. Bütün Suriyeliler arasında yalnız bunlar II. Muâviye'ye biat etmemişlerdi.

(43) İbn Sa'd, Tabakât, V, 39; Süyûtî, Târihu'l-Hulefâ, s.211.

(44) M. es-Seyyid el-Vekîl, el-Ümeviyyûn beyne's-Şark ve'l-Ğarb, I, 286.

(45) İbn Sa'd, a.g.e., V, 39.

(46) Taberî, Târih, V, 503.

(47) Belâzürî, Ensâb, IV, 63.

(48) Ya'kûbî, Târih, II, 254.

(49) Mes'ûdî, Murûcu'z-Zeheb, III, 82.

(50) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, IV, 130.

(51) Süyûtî, a.g.e., s.210-211.

(52) Julius Wellhausen, Arap Devleti ve Sükutu, s. 80.

(53) Rıyad İsa, en-Nizâ beyne Efrâdî'l-Beyti'l-Ümevî ve Devruhu fi Sükût'l-Hilâfeti'l-Ümeviyye, Dimeşk, 1985, s.77.

(54) Dîneverî, Ahbârü't-Tivâl, thk: Abdulmun'im Âmir, Bağdad, trz, s.258-261.

Kayşlılar, her ikisinin anneleri Kelbli olan Yezîd ve oğlu tarafından Kelbfî kişilerin tercihi muamele görmelerine kızıyorlardı.

Yezîd'in dayısı Hassân b. Mâlik b. Bahdal el-Kelbfî devlette önemli bir mevkii işgal ediyordu. II. Muâviye'nin ana dayanağı oydu. Hassân'ın kardeşi Safd ise Kinnesrîn valisiydi. Kendi şehirlerinde bir Kelbli tarafından idare edilmek Kayşlılara büsbütün acı geliyordu. Onu şehirden kovmakla işe başladılar. Bu iş Züfer b. Hâris el-Kilâbfî komutasında yapıldı. Züfer daha önce İbn Zübeyr'in ordusunda Yezîd b. Muâviye'nin ordusuyla çarpışmıştı(55).

4. HİLÂFETTEN ÇEKİLMESİ KONUSU

İncelediğimiz kaynakların bir çoğunda Muâviye b. Yezîd'in halife olduktan kısa bir süre sonra halkı camiye toplayıp onlara bir konuşma yaptığı bildirilmektedir. Halife olduktan sonra idari faaliyette bulunmadığı, hastalığı dolayısıyla evinden dışarı çıkmadığı ifade edilmektedir(56). Bazı kaynaklarda ise hilâfet işini kaldıramadığı, ülkede iki ayrı halifenin bulunduğu bu dönemde herkesin biatını alamayan II. Muâviye'nin kendisini hilâfet konusunda yetenekli görmediği belirtilmektedir(57).

İlk dönem İslâm tarihi kaynaklarında II. Muâviye'nin halka yaptığı konuşma ile ilgili olarak farklı bilgiler verilmektedir. Bir rivâyete göre Muâviye, bir gün halkı camiye topladı. Allah (c.c.)'a hamd ve senâ ettikten sonra şunları söyledi:

"Ey insanlar! Ben zayıf birisi olmama rağmen sizin idarenizi yükledim, sizi idare konusunda aciz kaldım. Sizin için Ebûbekir'in halifelige aday gösterdiği Ömer İbnü'l-Hattâb gibi birisini aradım, ancak bulamadım. Aralarından halifenin seçileceği Ömer'in bıraktığı altı kişilik şûra heyeti gibi kişiler aradım, onları da bulamadım. Bu durumda sizler bu işe daha uygunsunuz, sizin işinizi kendinize bırakıyorum. İstedığınız kişiyi kendiniz seçin, işlerinizi düzeltecek birisini başımıza getirin."(58) Bu konuşmadan sonra evine kapandı ve ölünceye kadar halkın huzuruna çıkmadı.

(55) Julius Wellhausen, Arap Devleti ve Sükûtu, s.80.

(56) İbn Sa'd, Tabakât, V, 39; Belâzürî, Ensâb, IV, 62; İbn Abd Rabbih, el-İkdu'l-Ferîd, V, 140; Süyûtî, Târihu'l-Hulefâ, s.211.

(57) Ziriklî, el-A'lâm, VIII, 175; M. Hudaîrî Bek, ed-Devletü'l-Ümeviyye, II, 135; Hasen İbrahim Hasen, Târihu'l-İslâm, Kahire, 1964, I, 278.

(58) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, IV, 130; İbn Tiktaka, el-Fahrî fî Adab's-Sultaniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye, Beyrut, trz, s.118; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII, 238.

Muâviye b. Yezîd'in halka konuşmasını farklı bir şekilde nakleden tarihçiler vardır. Belâzürî bu konuda şu rivâyeti nakletmektedir:

"Ey insanlar! Şayet bu hilâfet işinde bir hayır ve iyilik varsa Ebû Süfyân oğulları ona ulaştılar. Yok eğer şer varsa uygun olanı onu terketmektir. Allah'a yemin olsun ki dünyalık bir şeyle ahirete girmek istemiyorum. Size Hassân b. Mâlik namaz kıldırsın. Hilafet işini aramızda müşavere edin."(59)

İbn Sa'd da benzer bir rivâyeti nakletmiştir(60). Ancak bu rivâyetteki farklılık, II. Muâviye'nin halkın namazlarını kıldırmak için Dahhâk b. Kays el-Fihri'yi görevlendirdiği ve ölünce namazını Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân'ın kaldırmasını vasiyet ettiği hususlarıdır. Zaten diğer kaynakların pek çoğunda Dahhâk b. Kays'ın halkın namazını kıldıracağı belirtilmektedir.

Ya'kûbî, diğer kaynaklarda bulunmayan ve diğerlerine göre daha uzun bir rivâyeti nakletmiştir. Buna göre II. Muâviye halka şöyle hitap etmiştir:

"Ey insanlar! Biz sizinle imtihan olunduk, siz de bizimle imtihan olunuz. Bizi kerih görüşünüzü ve hakkımızda kötü düşündüğünüzü biliyoruz. Dikkat edin! Dedem Muâviye b. Ebû Süfyân, Rasulullah'ın yakını olan, ilk müslümanlardan, ilk iman edenlerden, Allah Rasulünün amcasının oğlu ve son peygamberin torunlarının babası olan birisiyle (Ali b. Ebî Talib) hilâfet konusunda çekişmiştir. O bildiğiniz şeyleri size yükledi, sonunda ona aminin rehini olarak ölüm geldi. Daha sonra bu işi babam (Yezîd b. Muâviye) yüklendi ki, o da hayırlı birisi değildi. Hevasına göre hareket etti, hatalarını güzel olarak gördü. Hayattan beklentileri çoktu, emeli her şeyin önüne geçti. Ancak ömrü yetmedi, kuvveti azaldı ve süresi bitti. Kabrinde günahlarının esiri, suçlarının rehini olarak yatıyor." Muâviye konuşmasının burasında ağladı ve daha sonra şöyle devam etti:

"Bu işlerin içinde bize en ağır geleni onun yattığı yerin kötü bir yer olduğunu bilmemizdir. O, Rasulullah'ın Ehl-i Bey'tini öldürdü, haramı mübah kıldı ve Ka'be'yi yaktırdı. Ben sizin bu kötü işlerinizi yüklenemem, sizin idareciniz de olamam. İşinizi size havale ediyorum. Allah'a yemin olsun ki, eğer dünyada bir zenginlik varsa biz nasibimize düşeni aldık. Yok eğer şer varsa, Ebû Süfyân oğullarının nesline isabet eden onlara yeter."(61)

(59) Belâzürî, Ensâb, IV, 64.

(60) bkz. İbn Sa'd, Tabakât, V, 39.

(61) Ya'kûbî, Târih, II, 254. Ayrıca benzer bir rivâyet için bkz: İbn Ebî'd-Dem, et-Târihu'l-İslâmî, thk: Hamid Zeyyân Ğanim Zeyyân, Kahire, 1989, s. 217-218.

Bu rivâyete başvurduğumuz diğer kaynaklarda tesadüf etmedik. Ya'kûbî (V. 292/904) Abbasi dönemi tarihçilerindedir. Şifliğe temayülü olan ve Şiflikle itham olunan birisidir. Dolayısıyla onun bu rivâyetinin diğer ilk dönem kitaplarında bulunmaması, bu konuşmanın II. Muâviye'ye ait olduğu konusunda bazı şüpheler ortaya çıkarmıştır.

Nitekim çağdaş yazarlardan M. Ziyauddin Rayyis, eserinde bu rivâyetin ilk kısmını verdikten sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Bu, pek aklın yatabileceği türden bir rivâyet değildir. Şiflerce ve Emevîler'in düşmanlarınınca uydurulmuş olduğu açıktır. Amaç, devletin kurucularının, torun ve oğul tarafından kötülendiğini göstermektir. Akıllı biri nasıl olur da babası ve dedesine ağır sözler söyleyebilir. Yoksa O (II. Muâviye), Ali b. Ebi Tâlib'in taraftarları arasında mı yer almıştı? Böyle bir şey olsa kuşkusuz çevresi ve Şamlılar ona başkaldırırdı."(62)

İbn Kuteybe, II. Muâviye'nin halka yaptığı konuşmayı oldukça farklı vermektedir. Buna göre II. Muâviye, bu konuşmada halka iki seçenek sundu. Bunlardan birincisi, kendisinin halifeliği bırakması ve onların razı olacağı birisini halife tayin etmesidir. İkinci teklif ise, halkın kendi içinden birisini seçip Muâviye'yi görevden almalarıdır. İbn Kuteybe, Muâviye'nin bu sözünden halkın hoşlanmadığını, Ümeyyeoğullarının ise hilâfetin kendi ellerinden çıkacağından korkarak: "Biz bu konuyu biraz düşünelim, bize mühlet ver" dediğini nakleder.

Bunun üzerine Muâviye: "Peki, düşünün ve en kısa zamanda neticeyi bana bildirin" demişti. Bu konuşmadan bir kaç gün geçtikten sonra II. Muâviye tâun hastalığına yakalandı(63).

Bu rivâyetin nakledildiği el-İmâme ve's-Siyâse isimli eserin İbn Kuteybe'ye ait olup olmadığı, ona ait olsa bile içindeki bazı haberlerin sonradan esere ilave edildiği konusunda bir takım görüşler vardır. Bir görüşe göre bu eserdeki bilgilerin tümü İbn Kuteybe'ye ait değildir. Çünkü bu kitapta bir çok yanlış, abartma ve yalan bilgi mevcuttur. Bu eserin İbn Kuteybe'ye ait olmadığını öne sürenlerde vardır(64). Mevdûdî'nin bu husustaki yorumuna göre

(62) M. Ziyauddin Rayyis, İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi, Çev: Ahmet Sarıkaya, İstanbul, 1990, s.266.

(63) İbn Kuteybe, el-İmâme ve's-Siyâse, II, 13.

(64) Muhibbuddin el-Hatîb, Kadî Ebûbêkr İbnü'l-Arabî'nin el-Avâsım mine'l-Kavâsım'ına ta'likî, Mısır, h.1371, s.248, dipnot: 1.

ise, İbn Kuteybe'ye Şif demek hatadır. İbn Kesîr, İbn Hacer, Hatîb el-Bağdadî, İbn Hazm gibi alimler İbn Kuteybe'nin doğru, temiz, güvenilir, dindar ve Ehl-i Sünnet'ten biri olduğunu söylemişlerdir. Bu eserin İbn Kuteybe'ye ait olmadığını hiç kimse söylememiş ancak şüphe edilmiştir. Ancak bu kitaptaki bazı fikir ve konular İbn Kuteybe'nin diğer eserlerinin hiçbirisiyle münasebeti yoktur. Mevdûdî'ye göre bazı konular sonradan eklenmiş olabilir(65). Tüm bu sebeplerden dolayı bu rivâyeti ihtiyatla karşılamak gerektiği kanaatindeyiz.

Muâviye b. Yezîd'in hilâfetten çekilmesi, istifa ve feragat etmesi konusu tüm kaynakların ittifakla kabul ettikleri bir konu değildir. Kaynaklar genelde II. Muâviye'nin, halka konuşmasından sonra evine kapandığını, hastalığı dolayısıyla dışarı çıkmadığını zikrederler. Kaynakların çoğu halifelikten çekilme ve istifa konusunda herhangi bir bilgi vermezler. Sadece İbn Hazm (66) ve İbn Ebi'd-Dem(67), Muâviye b. Yezîd'in halife olduktan sonra bu işin zorluğunu görerek işten el çektiğini, halka yaptığı meşhur konuşmasından sonra kendisini halifelikten azlettiğini zikrederler. Bu husus çağdaş tarihçiler tarafından da farklı şekilde değerlendirilmiştir.

Julius Wellhausen'e göre, Muâviye b. Yezîd'in ölmeden önce hilâfetten istifa ettiğine dair Avâne ve Belâzürî'nin sözleri, Emevî hanedanının daha eski kolu olan Süfyânilerin Mervâniler tarafından haksız olarak mevkiinden atılmış olduğu olayını karanlıkta bırakmak gayretiyle alakalıdır(68).

M. Ziyauddin Rayyıs, Muâviye b. Yezîd'in hilâfetten vazgeçtiğinin doğru olmadığını, yalnızca hastalığı dolayısıyla evinde oturduğunu ve kimsele görmediğini, kimilerinin bu durumu hilâfetten vazgeçme olarak yorumladığını belirtmektedir(69).

Buna karşılık diğer bazı tarihçilere göre Muâviye 40 gün halife kaldıktan sonra hilâfetten ayrılmıştır(70). Yusuf el-Işş'a göre, II. Muâviye halka

(65) Ebu'l-Alâ el-Mevdûdî, Hilâfet ve Saltanat, Çev: Ali Genceli, 3. baskı, İstanbul, trz, s.446-447.

(66) İbn Hazm, Cevâmiu's-Sira, thk: İhsan Abbas-Nasiruddin el-Esed, Mısır, trz, s.358-359.

(67) İbn Ebi'd-Dem, et-Tarihü'l-İslâmî, s.218.

(68) Julius Wellhausen, Arap Devleti ve Sükûtu, s.80.

(69) M. Ziyauddin Rayyıs, İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi, s.266.

(70) Riyad İsa, en-Nizâ, s.79; Ali İbrahim Hasen, et-Tarihü'l-İslâmî el-'Âmm, Kahire, trz, s.288-289.

yaptığı konuşmada kendisini halifelikten almıştır. Yerine birisini tayin etmemiştir(71). Muâviye b. Yezîd'in halife seçimini halka bırakmasını, onun hilâfetin şûradan verasete dönüşmesini istemediği şeklinde yorumlayanlar da olmuştur(72). Buna göre o, ailesinden birisini veliaht tayin etmemekle bu isteğini ortaya koymuştur. Muhtemelen o, hilâfetin Ümeyyeoğullarının hakkı olmadığını düşünüyordu(73).

Bu konu ile ilgili bir değerlendirmede şunlar söylenmiştir: "Muâviye b. Yezîd, halka konuştuğu hutbesiyle halkın kendi idarecisini kendisinin seçmesini istemiş, veraset yoluyla yapılacak seçim uygulamasını kaldırmıştır. Ayrıca iki ayrı halifeye biatın toplum için açacağı yaraları düşünerek Hz. Hasan gibi halifelikten ferağat etmiştir."(74)

Muâviye b. Yezîd'in hastalığı artıp, durumu ağırlaşınca, kendisine: "Senden sonra halife olacak birisini tayin et" denilmişti. II. Muâviye bu teklifi reddetmiş ve şöyle demişti: "Allah'a yemin olsun ki, ben bu işte hayatta iken bir fayda görmedim ki, ölü iken onu yükleneyim. Ümeyyeoğullarına bu işin tatlı, iyi yönlerini bırakıp kendim kötülük ve acılıklarını yüklenemem. Allah (c.c.)'a yemin olsun ki, Cenab-ı Hakk bu konuda beni sorguya çekmez"(75). Bazı rivâyetlerde II. Muâviye'den, yakınlarından birisini veliahd tayin etmesi istendiği bildirilirken(76), diğer bazı nakillerde ise kardeşi Halid b. Yezîd'in veliahd olmasının istendiği nakledilmiştir(77).

II. Muâviye, kendisinden kimin veliahd olması istenirse istensin hiç birisini kabul etmemiş ve kendisinden sonra bir veliahd tayin etmemiş, halifelik meselesini halkın istişaresine bırakmıştır.

5. ÖLÜMÜ

Halifeliği süresince hasta olan ve bu sebeple evine kapanıp, insanların huzuruna çıkmayan Muâviye b. Yezîd 64/683 yılı Rebûlâhir ayının 25. günü

(71) Yusuf el-İşş, ed-Devletü'l-Ümeviyye, 3. baskı, Dîmeşk, 1994, s.184.

(72) Abdüşşâfi Muhammed Abdüllatîf, el-Âlemü'l-İslâmî fî'l-Asri'l-Ümevî, Kahire, 1984, s.134.

(73) Yusuf el-İşş, a.g.e., s.184.

(74) Mehmet Ali Kapar, İslâm'da Bey'at, s.68.

(75) İbn Sa'd, Tabakât, V, 39; Belâzürî, Ensâb, IV, 63.

(76) Mes'ûdi, Murûcu'z-Zeheb, III, 82.

(77) Belâzürî, a.g.e., IV, 65.

vefat etti(78). Bu tarih, II. Muâviye'nin halifeliğini 40 gün olarak kabul edenlere göredir. O'nun halifeliğinin 2 ay veya 3 ay olduğunu öne sürenlere göre ise aynı yıl Cemâziyelevvel veya Cemâziyelâhir ayında ölmüştür. Ayı ve günü bir tarafa bırakacak olursak, onun 64/683 yılında vefat ettiği kesindir.

II. Muâviye'nin ölüm sebebi ile ilgili olarak farklı rivâyetler vardır. Buna göre;

- a. Ateşten dolayı çok su içtiği için öldü(79).
- b. Yatağında eceliyle öldü(80).
- c. Tâun hastalığından öldü(81).
- d. Zehirlenerek öldürüldü(82).

Genelde kabul edilen görüşe göre II. Muâviye, halifeliği boyunca devam eden hastalığı sebebiyle vefat etti. İbn Tiktaka, onun zehirlenerek öldürüldüğünün de söylendiğini ancak bu konuda sahih haberlerin olmadığını ifade etmektedir(83).

Muâviye b. Yezîd'in öldüğünde kaç yaşında olduğu konusunda oldukça farklı görüşler mevcuttur. Ancak onun halife olduğundaki yaşı ile ilgili nakilleri daha önce zikrettiğimiz için burada tekrar vermeyeceğiz. Sadece kaynakların çoğunun II. Muâviye'nin öldüğü sırada yaşının 21 veya 23 olduğunu naklettiklerini belirtelim.

II. Muâviye'nin cenaze namazını Velîd b. Utbe kıldırdı. Çünkü Muâviye bunu vasiyet etmişti. Osman b. Anbesa veya Hâlid b. Yezîd'in kıldıracağı da nakledilir. Mervân b. Hakem de II. Muâviye'nin cenaze ve defnedilmesinde hazır bulundu. O'nu Şam'da Babu's-Sağır mezarlığına defnettiler(84).

Muâviye b. Yezîd defnedildikten sonra Ümeyyeoğulları onun kabrinin başında bulunduğu sırada Mervân b. Hakem şöyle dedi: "Kimi gömdüğünüzü

(78) İbn Hibbân, es-Siratü'n-Nebeviyye, s.562.

(79) Mes'ûdî, a.g.e., III, 82.

(80) Mes'ûdî, a.g.e., III, 82.

(81) İbn Kuteybe, el-İmâme ve's-Siyâse, II, 13; Mes'ûdî, a.g.e., III, 82.

(82) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, IV, 130; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII, 238.

(83) İbn Tiktaka, el-Fahrî, s.118.

(84) İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 237.

biliyor musunuz?" Etrafındakiler: "Muâviye b. Yezîd" deyince Mervân: "Bu Ebû Leylâ'dır" dedi ve şâirin şu şiirini terennüm etti:

"Kazanları kaynayan bir fitne görüyorum. Ebû Leylâ'dan sonra hükümdarlık galip olanındır".

Çağdaş tarihçilerden Rıyad İsa'ya göre, Mervân b. Hakem'in Muâviye b. Yezîd hakkındaki tahkir edici ve onu acizlikle suçlayıcı sözü aslında Mervânî propagandasına bir örnektir(85).

İbn Sa'd, bu şiiri Eznem el-Fezârî'nin söylediğini belirtmektedir(86). Belâzürî ise, II. Muâviye hakkında Fezâre oğullarından birisinin şu şiiri söylediğini nakletmektedir:

"Sakın aldanmayın. Çünkü bu iş sizin bildiğiniz gibi değildir, değişiktir. Ebû Leylâ'dan sonra hükümdarlık galip olanındır."(87)

Gerçekten de şairin dediği gibi II. Muâviye'nin ölümünden sonra Ümeyye oğullarının işleri karıştı ve ihtilafa düştüler. Uzun müzakereler ve mücadeleler sonunda Mervân b. Hakem halife seçildi. Mervân'ın halife seçilmesiyle her şey düzelmedi, iç karışıklıklar ve savaşlar sürüp gitti.

6. KİŞİLİĞİ VE ÖZELLİKLERİ

Muâviye b. Yezîd'in şahsiyeti ve özellikleri konusunda kaynaklarda çok az bilgi mevcuttur. Ulaşabildiğimiz kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler şunlardır:

II. Muâviye fiziki görünüş itibariyle çok parlak, beyaz ve güzel yüzlü, uzun ve gür saçlı, iri gözlü, yuvarlak başlı, ince bünyeli birisiydi(88).

İnce ve yumuşak huyluydu, kimseye zararı dokunmayan salih bir gençti(89). Muâviye aile fertleri içinde en hayırlısı idi(90). Ebû Zur'a ed-Dimeşkî'nin şöyle dediği nakledilir: "Muâviye, Abdurrahman ve Halid halkın en salihlerindedir."(91)

(85) Rıyad İsa, en-Nizâ, s.80.

(86) İbn Sa'd, Tabakât, V, 39.

(87) Belâzürî, Ensâb, IV, 62.

(88) İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII, 237; M. es-Seyyid el-Vekîl, el-Ümeviyyûn beyne's-Şark ve'l-Ğarb, I, 286.

(89) Belâzürî, a.g.e., IV, 63.

(90) İbn Hibbân, es-Siratü'n-Nebeviyye, s.562.

(91) İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 237.

Dindar, ibadetine düşkün bir genç olan II. Muâviye, dünyaya mey-letmez, ahirete rağbet ederdi(92). Babasının sağlığında veliahd tayin edilmesine rağmen halife olmayı isteyen biri değildi. Şahsiyet bakımından babası Yezîd ile zıttı. Mücadeleyi sevmeyen, siyasetten hoşlanmayan birisiydi(93).

Muâviye b. Yezîd, Emevî halifeleri içinde veliahd tayin etmeden ölen altı halifeden birisidir. Ancak bunların içinde Muâviye b. Yezîd ve Ömer b. Abdülaziz ellerinde imkan olduğu halde hiçbir veliahd tayin etmemişlerdir (94). Bu iki halife İslâmi olmayan veraset (veliahd tayini) usulünü beğenmemişlerdir. Kendilerinden sonrası için hiç kimseyi tayin etmeyerek bu metodu kaldırmak istemişlerdir.

Bu konudaki bir değerlendirmede şunlar söylenmektedir: "Muâviye b. Yezîd öyle bir inkılap yaptı ki, müslümanlar sahip olmasını bilselerdi, İslâm devletinin durumu eski haline dönebilirdi. Muâviye b. Yezîd, dedesi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın ihdas ettiği ve babası Yezîd'in en şiddetli bir şekilde uygulamaya koyduğu saltanata son verdi. Bir veliahd tayin etmeden öldü. Ölmeden önce müslümanları toplayarak meşhur hutbesini okudu. İşte Muâviye b. Yezîd bu büyüklüğü gösterebildi. Fakat müslümanlar bundan yararlanmadılar ve devlet yine müteğallibe tarafından işgal edildi."(95)

Muâviye b. Yezîd hilâfet konusunda iyi bir yol takip etmiştir(96). Salih, geniş görüşlü ve akıllı birisi olduğu ifade edilen II. Muâviye aynı zamanda cesur bir kişiliğe sahiptir(97).

II. Muâviye'nin mührünün nakşında *يا الله نستعين* yazılıydı(98). Farklı bir rivâyete göre *الدنيا غرور* ibaresi yazılmıştı(99). Muâviye b. Yezîd şahsiyet ve fikir çizgisi bakımından babası ile taban tabana zıt olup, babasının zulümlerinden dolayı insanlar arasına çıkamayacak kadar hassas bir gönüle sahipti, zahid ve muttakf bir kişiydi(100).

(92) Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, IV, 139; Karamânî, Ahbârü'd-Düvel, II, 15.

(93) Yusuf el-İşş, ed-Devletü'l-Ümeviyye, s.184.

(94) M. Ali Kapar, İslâm'da Bey'at, s.80.

(95) İhsan Süreyya Sırma, Emeviler Dönemi-Hilâfetten Saltanata, 2. baskı, İstanbul, 1990, s.54-55.

(96) Ya'kübî, Târih, II, 254.

(97) Belâzürî, Ensâb, IV, 264; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII, 237.

(98) İbn Hibbân, es-Siratü'n-Nebeviyye, s.562.

(99) Karamânî, a.g.e., II, 15.

(100) Hüseyin Algül-Osman Çetin, İslâm Tarihi, İstanbul, 1991, II, 126.

Şahsiyet ve karakter bakımından Muâviye b. Yezîd hakkında incelediğimiz kaynaklarda genelde sıraladığımız bu olumlu özellikler nakledilmiştir. İdare konusundaki acizyeti ve rahatsızlığı dışında onun hakkında genelde iyi ve güzel ifadeler kullanılmıştır.

SONUÇ

Muâviye b. Yezîd, İslâm tarihi kaynaklarında kendisi hakkında oldukça az bilgi verilen ilginç bir şahsiyettir. Ulaşabildiğimiz kaynaklardaki bilgileri inceleyip tahlil etmeye çalıştık. Bu araştırmamızın sonunda ulaştığımız sonuçlar şunlardır:

Emevî devletinin üçüncü halifesi olan Muâviye b. Yezîd, bu hanedanın Süfyâniler kolunun son halifesidir. 40 gün veya 3 ay süren halifeliği sırasında hastalığı ve za'fiyeti dolayısıyla idari işleri üstlenmemiş, halkın namazını da kıldıramamıştır. Dahhâk b. Kays el-Fihri, II. Muâviye'ye vekâleten halka namaz kıldırmıştır. Bu genç halifenin enteresan yönlerinden biri; halkı camiye toplayıp bir konuşma yapması, onlara devlet başkanlığına getireceği Hz. Ömer veya şûra heyeti gibi insanlar bulamadığını bildirmesidir. O, bu konuşmasıyla idare işinde aciz kaldığını, aradığı nitelikte insan bulamadığını, bu durumda halkın kendi idarecisini kendi isteğiyle seçmesinin uygun olacağını açıkca dile getirmiştir.

Yine O, ölümünden önce Ümeyyeoğulları tarafından ısrarla bir veliahd tayin etmesi istendiği halde bunu kabul etmemiş, yeni halifenin seçimini halkın istişaresine bırakmıştır. II. Muâviye, halka hutbesi ve bir veliahd tayin etmeden ölmesiyle dedesi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın ilk defa uygulamaya koyduğu, babası Yezîd b. Muâviye'nin iyice yerleştirmeye çalıştığı saltanat sistemine karşı olduğunu ortaya koymuştur.

Muâviye b. Yezîd, Emevîler dönemi boyunca Ömer b. Abdülaziz ile birlikte elinde imkan olduğu halde veliahd tayin etmeden ölen birisidir. Kısa bir halifelikten sonra genç yaşta ölmesine rağmen onun bu özelliği diğer halifeler arasında dikkat çekmektedir. II. Muâviye'nin kendi oğlu olmamasına rağmen kardeşleri Hâlid ve Abdurrahman'ı veliahd tayin etme imkanı olduğu halde bunu yapmamıştır. Ümeyyeoğullarının ileri gelenlerinin ısrarlarına

karşılık bu isteği yerine getirmemiştir. O'nun bu konudaki ısrarlı tavrı gerçekten ilginçtir.

Salih, dindar, akıllı ve geniş görüşlü şahsiyetiyle tanınan Muâviye b. Yezîd çok genç yaşta ölmesine, idari işleri bizzat yüklenememesine rağmen Şam'da Ümeyyeoğullarına yaptığı enteresan konuşması ve dedesiyle babasının icraatı aksine bir velihaht tayin etmeden vefat etmesiyle tarihe geçen birisidir. O, bu kişilik ve özellikleriyle Emevî halifeleri içinde özel bir öneme sahiptir. İslâm tarihinde olgun bir genç ve mümtaz bir şahsiyet olarak yerini almıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdüşşâfî Muhammed Abdüllatîf, el-'Âlemü'l-İslâmî fi'l-Asri'l-Ümevî, Kahire, 1984.
- Ahmet Cevdet Paşa, Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ, İstanbul, 1981.
- Algül, Hüseyin-Osman Çetin, İslâm Tarihi, İstanbul, 1991.
- Ali İbrahim Hasen, et-Târîhu'l-İslâmî el-'Âmm, Kahire, trz.
- el-Belâzürî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Câbir (v.279/892), Ensâbu'l-Eşrâf, Bağdad, 1936.
- ed-Dîneverî, Ebû Hanîfe (v.282-895), Ahbâru't-Tıvâl- thk: Abdulmun'im Âmir, Bağdad, trz.
- Halîfe b. Hayyât (v.240-854), Târîhu Halîfe b. Hayyât, thk: Süheyl Zekkâr, Beyrut, 1993.
- Hasen İbrahim Hasen, Târîhu'l-İslâm, Kahire, 1964.
- el-Işş, Yusuf, ed-Devletü'l-Ümeviyye, 3. baskı, Dımeşk, 1994.
- İbn Abd Rabbih (v.328/939), el-Ikdu'l-Ferîd, 3. baskı, Beyrut, 1987.
- İbn Ebi'd-Dem (v.642/1244), et-Târîhu'l-İslâmî (et-Târîhu'l-Muzafferî), thk: Hâmid Zeyyân Ğânim Zeyyân, Kahire, 1989.
- İbn Hazm, Ahmed b. Saîd el-Endelüsî (v.681-1063), Cevâmiu's-Sîra, thk: İhsan Abbas-Nasıruddin el-Esed, Mısır, trz.

İbn Hibbân (v.354/965), es-Sîratü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ, Beyrut, 1986.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail (v.774/1372), el-Bidâye ve'n-Nihâye, 2. baskı, Beyrut, 1990.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (v.276/889), el-İmâme ve's-Siyâse, 3. baskı, Mısır, 1963.

İbn Kuteybe, el-Meârif, Beyrut, 1987.

İbn Sa'd, Muhammed (v.230/844), et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Beyrut, 1957.

İbn Tiktaka, Muhammed b. Ali b. Tabataba (v.709/1309-1310), el-Fahrî fî Adâbi's-Sultâniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye, Beyrut, trz.

İbnü'l-Arabî, Kadı Ebûbekr (v.543/1148), el-Avâsım mine'l-Kavâsım, thk: Muhibbuddin el-Hatib, Mısır, h.1371.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferâc (v.597/1200), el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümemi ve'l-Mülûk, thk: Muhammed Abdulkadir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut, 1992.

İbnü'l-Esîr, İzzuddin Ebû'l-Hasen (v.630/1232), el-Kâmil fi't-Târîh, Beyrut, 1965.

Kapar, Mehmet Ali, İslâm'da Bey'at (basılmamış araştırma), Konya, 1990.

el-Karamânî, Ahmed b. Yusuf (v.1019/1610), Ahbâru'd-Düvel ve Asâru'l-Üvel fi't-Târih, thk: Felmi Sa'd-Ahmed Hatîf, Beyrut, 1992.

el-Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin b. Ali (v.346/957), Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher, thk: M. Muhyiddin Abdilhamid, Mısır, 1964.

el-Mevdûdî, Ebû'l-Alâ, Hilâfet ve Saltanat, Çev: Ali Gencelî, 3. baskı, İstanbul, trz.

Muhammed Hudarî Bek, ed-Devletü'l-Ümeviyye, Beyrut, trz.

Parmaksızoğlu, İsmet, "Muâviye II", Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1979, C: XXIV, s.366.

Rayyıs, M. Ziyâuddin, İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi, Çev: Ahmet Sarıkaya, İstanbul, 1990.

- Rıyad İsa, en-Nizâ beyne Efrâdi'l-Beyti'l-Ümevî ve Devruhu fî Sükûti'l-Hilâfeti'l-Ümeviyye, Dimeşk, 1985.
- Sırma, İhsan Süreyya, Emevîler Dönemi-Hilâfetten Saltanata, 2. baskı, İstanbul, 1990.
- es-Süyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebîbekr (v.911/1505), Târîhu'l-Hulefâ, thk: M. Muhyiddin Abdilhamid, Mısır, 1964.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v.310/922), Târîhu'r-Rûsul ve'l-Mülûk, thk: M. Ebû'l-Fadl İbrahim, 4. baskı, Kahire, trz.
- Üçok, Bahriye, Emevîler-Abbasiler, Ankara, 1979.
- el-Vekîl, Muhammed es-Seyyîd, El-Ümeviyyûn beyne's-Şark ve'l-Ğarb, Dimeşk-Beyrut, 1995.
- Wellhausen, Julius, Arap Devleti ve Sükûtu, Çev: Fikret Işıltan, Ankara, 1963.
- el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb (v.292/904), Târîhu'l-Ya'kûbî, Beyrut, 1960.
- ez-Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (v.748/1347), Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, 3. baskı, Beyrut, 1985.
- ez-Zirikî, Hayruddin, el-A'lâm Kâmûsu Terâcim, Beyrut, 1969.
- ez-Zübeyrî, Mus'ab (v.236/850-851), Kitâbu Nesebi Kureys, tashih ve ta'lik: E. Levi Provençal, 3. baskı, Kahire, 1953.